

Darko Tuševljaković

URSULA K. LE GVIN, NJENA MEJ I NJEN LAV

U književnom opusu Ursule K. Le Gvin (UKL) mogu se pronaći priče raznolikog karaktera, forme i sadržaja, od klasično uobličenih do eksperimentalnih, od realističkih do fantastičkih, od priča za odrasle koje mogu da čitaju deca do priča za decu koje mogu da čitaju odrasli. U nekima govore svemirski brodovi, u nekima životinje. U nekima biljke. U gotovo svima govore i ljudi. Neki su živeli davno, neki žive sada, neki će tek živeti. Ulaganjem mnogo truda i veštine u decenije književnog pregalaštva i borbe za ravnopravnost budućeg (ili nekog izmeštenog, bočnog) vremena u odnosu na sadašnje i prošlo, UKL je uspela da u književnost unese priče budućih naroda tako da ih čitaoci primaju kao nešto što je bilo, nešto što čini deo naše tradicije, čega se individualno i/ili kolektivno sećamo. Čitajući o ljudima koji još nisu tu, zajedno s njom mi promišljamo o sebi, koji sada jesmo, i o onima koji su bili pre nas. Tako njena buduća antropologija – ili, bolje, antropologija budućnosti – poništava vreme kao kategoriju i saopštava nam da istine o čoveku i svetu koje književnost ume da prenese nisu zavisne od fizičkih dimenzija, to jest da pripadaju vandimenzionalnoj imaginaciji koja ne priznaje ograničavajuće podele na realistične (vezane za sadašnjost) i nerealistične žanrove (delom vezane za prošlost, a svakako za budućnost). Svaka priča je izmišljena, i one smeštene u kontekst koji poznajemo ili – verovatnije – samo mislimo da poznajemo nisu stoga ni po čemu relevantnije od onih smeštenih u nepostojeći, naslućeni, (ne)stvarnosni okvir. Sve je to deo velike i danas možda već zastarele rasprave o vrednosti i značaju žanra u savremenoj književnosti, ali važno je napomenuti makar deo argumentacije koja je nedvojbeno bila veoma značajna za razvoj ideja UKL i njihovu književnu realizaciju.

Knjiga koja možda na najbolji način demonstrira pomenutu antropologiju budućnosti u opusu UKL jeste njen roman *Stalno se vraćajući kući*, objavljen 1985, koji predstavlja jedinstvenu mešavinu fragmentarnog romana, antologije narodnih priča i pesama i antropološke studije o budućem narodu, koji, posle kraha savremene civilizacije, u neodređenom budućem vremenu živi na području Kalifornije. Na više od pet stotina stranica pred čitacima se odmotava još nerealizovano vreme, koje oni, doduše, osećaju kao već proživiljeno i na taj način stvaraju vezu između tog iskustva i svoje sadašnjosti (UKL na početku knjige jasno daje do znanja da je polazišna narativna tačka sadašnji trenutak, ona vešto posuvraćuje antropološki princip i, umesto na prošlost, primenjuje ga na budućnost). Knjiga, između ostalog, intenzivno obrađuje odnos čoveka i prirode, čovekovu (zlo)upotrebu tehnike i tehnologije, prednosti i opasnosti napretka, pitanja društvenih i individualnih vrednosti, dakle, teme koje često figuriraju u fantastičkoj (i inoj) književnosti. Međutim, ugao koji UKL zauzima – ne toliko po sadržaju koliko po formi (ukidanje potrebe za linearnim čitanjem i ohrabriranje intuitivnog odabira redosleda narativnih segmenata, paralele s leksikonom ili enciklopedijom) – nije uobičajen za klasičnu fantastiku i u tom svetlu bi se to štivo, ako

bismo morali da ga smestimo u neku od poznatih fioka, moglo podvesti pod postmodernu, mada bi to unekoliko umanjilo njegovu širinu i svakako nas udaljilo od autorkinih namera. Srećnog rešenja, čini se, nema.

Citajući i druga dela UKL iz srednjeg perioda njenog stvaralaštva, posebno iz osamdesetih, primećujemo da se ta decenija izdvaja iz ostatka njene karijere, i to upravo zbog autorkine želje da operiše izvan zadatih žanrovske granice, ali i internih odrednica svog stvaralaštva (hainski ciklus, Zemljomorje, Orsinija i sl.). Tih godina dolazi do blagog odmak-a od minulog rada i javlja se želja za eksperimentom u sadržini i formi. *Stalno se vraćajući kući* dobar je primer za to, ali jednako je snažan i zbirka priča i pesama *Cure iz Bafala i druga životinska prisustva* (*Buffalo Gals and Other Animal Presences*), objavljena 1987. godine.

Zbirka *Cure iz Bafala i druga životinska prisustva* sadrži deset priča i devetnaest pesama, a glasovi koji nam se u tim delima obraćaju mahom pripadaju životnjama i, u nekim slučajevima, biljkama. Priče su često na granici bajke, basne i narodne pripovesti, i u nekim od njih primetan je – odnosno, primetniji nego inače – uticaj taoističkog svetonazora (kao i u *Stalno se vraćajući kući*). U predgovoru za zbirku, UKL pominje da kritičari i teoretičari retko ozbiljno razmatraju priče i pesme u kojima glavnu ulogu igraju životinje, svrstavajući ih olako u priče za decu, koje, očigledno, ne smatraju vrednim pažnje. U takvim pričama je često prisutna neka vrsta pouke, po čemu, zaista, jesu srodne pričama za decu, kao i narodnim pripovestima, pošto se njihova vrednost često ogleda upravo u isticanju razlika između vrsta, razlika između čoveka i onoga što nije čovek – što dovodi do određenog moralnog zaključka. Međutim, taj zaključak, ako se vešto utka u priču (a to je isključivo pitanje umešnosti pisca, a ne pripovednog mehanizma kao takvog), ne bi trebalo odbacivati kao nešto primereno jedino književnosti za decu. Upravo je zasluga fantastičke književnosti što je takvu vrstu priče uspešno namenila i zrelom čitaocu, što je bajku i basnu „apdejtovala“ i „apgrejdovala“ za odrasle. Kako bismo otkrili ili bar pokušali da otkrijemo šta znači biti čovek, moramo se osvrnuti na njega i na njegov svet iz pozicije onih koji to nisu... U ovim pričama stavovi životinja, njihovo ponašanje i svetonazor predstavljaju standard, i upravo putem tog jednostavnog premeštanja tačke gledišta u stanju smo da istaknemo svoje specifičnosti, možda posebno svoju odvojenost od prirode, kao i čudnovatost i neobičnost.

U okviru te zbirke, duže priče se često izdvajaju kao najuspelije („Cure iz Bafala, hoćete li izaći večeras“, „Prostranija od carstava i sporija“), dok se među kraćima izdvajaju „Ona im oduzima imena“, „Šredingerova mačka“, „Autor zapisa na semenu bagrema“, „Pravac puta“. U tom savžežđu većih i manjih „hitova“, priča „Mej i njen lav“ mogla bi lako da prođe nezapaženo, zbog svog tihog, elegičnog tona, ali upravo ona veoma dobro oslikava navedene odlike stvaralaštva UKL iz tog perioda.

Priča „Mej i njen lav“ delom se odigrava u izmaštanoj budućoj dolini Na – što bi trebalo da bude daleki potomak sadašnje kalifornijske doline Napa – tako da je tačno svojom polovinom smeštena u svet romana *Stalno se vraćajući kući*. UKL u predgovoru kaže da je priča nastala u vreme pisanja te knjige, iz želje da nekako iz doline Napa iz svog detinjstva, dakle iz sadašnjosti ili bliske prošlosti, dospe u dolinu Na, u daleku budućnost. Očito, želela je da premosti jaz između vremenskih planova, tražila je vezu koja će te planove poništiti. I pronašla ju je upravo u zanatu kojim se bavi – u pisanju. Jer priča „Mej i njen lav“, iz-

među ostalog – ili možda iznad ostalog – govori o pisanju, o pripovedanju. A u duhu zbirke u kojoj je objavljena predstavlja priču-esej, to jest poučnu priču za odrasle. U njoj se ruši četvrti zid i ostvaruje jasan kontakt s čitaocem, ali postoji i direktna veza između autora i likova, zbog čega delom funkcioniše i kao autobiografska pripovest, ako damo sebi za pravo da u naratorki vidimo baš UKL. Prema rečima autorke, ova priča joj je pomogla da napiše *Stalno se vraćajući kući*, iako na kraju nije dospela u roman – Mej ima sopstvenu kuću, koja nije sasvim u dolini Napa ili u dolini Na i „jedino je lav taj koji nepromenjen prelazi iz istorije u san“. UKL kaže da je, dok je pisala, sledila tragove planinskog lava – tragove prave zveri, a ne tragove Kojota, tragove prevaranta (ženka kojota je jedna od protagonistkinja priče „Cure iz Bafala, hoćete li izaći večeras“, a kojot je čest lik u tradicionalnim pričama severnoameričkih Indijanaca). Drugim rečima, ovo nije priča u kojoj najveću umetnost predstavlja prikrivanje umetnosti, već ona u kojoj je veza između stvarnog i fiktivnog eksplicitna.

Pošto je u priči čitaocima dva puta ispričan isti događaj, logično je – i ispravno – pomisliti da se suština nalazi u razlikama između te dve verzije. Ne bi to bilo prvo delo UKL koje počiva na takvima osnovama. Razlika je ovde doslovna, formalna, vidljiva u samom tekstu, na odštampanoj stranici, ali je i prenesena, simbolička, odnosi se na dublju razliku između čoveka (to jest, njegovog najvećeg proizvoda – civilizacije) i sveta prirode, sveta u kom je on nekad obitavao, ali od kog se udaljio. UKL se i u ranijim delima, pa i u onim najpoznatijim, bavila raskolom između čoveka i njegovog okruženja (dovoljno je pročitati razgovore između Estravena i Genlija Aja u *Levoj ruci tame* ili pratiti povratak u civilizaciju junaka ranijeg romana *Grad iluzija*), ali tokom osamdesetih, s dubljim prodom taoizma u njeno stvaralaštvo (što se u narednoj deceniji odrazilo na dela iz hainskog univerzuma kao što su zbirka *Četiri puta do oproštaja* i roman *Pričanje*), pitanje čovekovog otuđenja od prirode, njegovog svojevoljnog izgnanstva iz nje, postalo je još aktuelnije. Priča *Mej i njen lav* konstruisana je oko tog jaza. Lakše ili teže uočljive razlike između verzija otkrivaju složenost tog odnosa, ali govore i o odnosu umetnosti, to jest književnosti, prema toj problematiki.

Šta znači jedna varijanta, a šta druga? Najjednostavnije rečeno, prva verzija događaja, koju priča neimenovana naratorka, očigledno u bliskoj vezi s protagonistkinjom, staricom po imenu Mej, preneta nam je iz ugla civilizacije kao čovekovog produkta, dok druga verzija za junakinju ima Kišostajku, staricu koja pripada zamišljenoj budućnosti, a jednak je mogla pripadati i davnoj prošlosti, u kojoj su indijanska plemena živela unutar sveta, ne izvan njega. Kako i sama autorka ističe, zajednički imenitelj obeju verzija jeste planinski lav, koji je došao da umre na staričinom imanju, u svetu ljudi. Ili to možda i nije sasvim svet ljudi?

Priča se, dakle, oslanja na nijanse (sve do nešto bombastičnijeg kraja). Najvidljivija se ogleda u tome što je prvi deo priče zamišljen kao neka vrsta izveštaja o događaju, a drugi kao beletristička obrada događaja. Naratorka, istini za volju, naglašava da je i prva verzija priče tek prepričavanje prepričavanja, ali ipak možemo da prepostavimo da se događaj odigrao tako, možemo tu varijantu, bar uslovno, uzeti kao „stvarnu“, kao nešto što se dogodilo, pa nam je o tome ispričano, dok drugu verziju možemo da posmatramo kao odgovor na tu stvarnost, kao ono što nam nudi književnost. Čim se zađe u drugi segment, nagašeniji poetski jezik daje nam do znanja da se radi o izmaštanoj pripovesti: „... polje koje

je siromah orao, a bogataš žnjeo.“ Navođenje podatka da planinski lav pripada sedmoj kući horoskopa naroda iz buduće doline Na takođe naglašava činjenicu da druga verzija spada u „fikšn“. Jer, ako pogledamo legendu u *Stalno se vraćajući kući*, sedmoj kući takođe pripadaju oblaci i snovi, neuhvatljivi fenomeni, stvar mašte. Na mnogim mestima se ističe dublja veza između ljudi u svetu Kišostajke i njihove neposredne okoline: „...leži u debeloj senci smokve koju je tu pre oko stotinu godina zasadila njena baka.“ Ta smokva postoji i u prvom delu, ali tu se samo navodi da je drvo zasađeno u vreme kad je podignuta kuća, otprilike oko Mejinog rođenja. Eto fino potcrtane razlike: u svetu savremenog čoveka važan je posed, imanje, stečeno bogatstvo, prema njemu se određuje sve ostalo, ne pominje se ko je posadio drvo, ono je tu tek nekakav predmet uz kuću. Za razliku od toga, u dolini Načak i drvo smokve dobija istoriju, koja je neraskidivo povezana s istorijom ljudi.

Dublja veza Kišostajke s okolinom vidljiva je i u njenom razmišljanju o razlozima zbog kojih je planinski lav odlučio da se pojavi na imanju – lav je možda glasnik, možda ima nešto da prenese njoj ili njenim sugrađanima. Planinski lavovi su, znači, nekako u stanju da direktno komuniciraju s ljudima. Ne jezikom ljudi, već na način koji je, očito, univerzalniji od jezika, možda i stariji od njega. Kišostajka u svojim razmišljanjima pokazuje još jednu osobinu koju Mej nema: deluje samostalnije, promišljenije i, ako hoćemo, mudrije. Ona možda nije sigurna zbog čega je lav došao, ali ne povodi se za onim što joj govore drugi. Neće se rukovoditi savetom komšinice i tako, posredno, presuditi lavu. Ona, zapravo, pokušava da komunicira s njim, obraća mu se direktno („Vratiću se, lave“), peva mu, nudi mu svoje društvo, iako ga se plaši gotovo jednakako kao i Mej. Ni u jednoj od verzija priče, doduše, ne sentimentalizuje se odnos između čoveka i prirode – u obe je veoma jasno da bi lav, da je zdrav, bio opasan po čoveka, da je on biće koje ne pozajemo dovoljno i koje treba izbegavati. Svako ima svoj put i ti putevi ne moraju baš često da se prepliću. Ali sad su se ukrstili i tu leži problem. Mej ga rešava tako što poziva u pomoć pripadnike svog sveta, ljudi koji ne umeju ništa osim da ubiju životinju. Ona kaže: „Nisam želela da ga ustrelе. Ali nisam znala kako da pomognem. A morala sam da stignem do Ruže.“ U svetu ljudi pragmatični razlozi uvek odnose prevagu, nema mesta empatiji. Za razliku od nje, Kišostajka odlučuje da ne pozove adolescente da joj pomognu, jer bi se moglo desiti da neki od njih zapucaju i ubiju lava, samo da bi se hvalili kako su spasili staricu od sigurne smrti. U dolini Načak, ta vrsta hrabrosti se izgleda ne ceni mnogo. Ona oličava odvajanje čoveka od sveta ili, još gore, njegovo negiranje sveta čiji je neizbežno deo.

Još jedan detalj se ističe kao važna razlika. Rečenica: „Opet je legao, tiho, brundavo jeknuvši, gotovo kao bolesno dete, pa se zagledao žutim očima u Kišostajku, sagledavši je drugačije nego bilo ko dotad“ – govori o tome da su Kišostajka i lav u ovoj verziji jednaki. Ovde je reč o susretu, preplitanju dva ravnopravna sveta – ili dva ravnopravna dela istog sveta – dok se u prvom pričanju čini da je planinski lav upao, nepozvan, u svet stare Mej. Ovde Kišostajka ne podrazumeva da je to njena teritorija, ne polaže pravo na nju, svesna je toga da je deli s lavom i da će morati nekako da se dogovore o uslovima suživota, ma koliko kratak bio.

Ono što je u priči, međutim, nepobitno, ono što označava konstantu – jeste upravo planinski lav, i vapaj te nesrećne životinje nije slučajno u oba segmenta identičan. U oba sveta planinski lav će uginuti; razlika je u tome kako, pod kojim uslovima – da li će tu smrt

diktirati čovek ili priroda – i ta razlika, iako dovodi do istog kraja, značajna je. U njoj leži istina veća od one oličene u smrti životinje. Finale priče, njen zaključak, govori nam više o tome: druga verzija, iako izmišljena, izmaštana, neće izmeniti činjenice, neće promeniti suštinu stvarnosti, lav će svakako uginuti, ali uz njegovu smrt ćemo, kroz umetnost, dobiti još nešto, ono što nam život često oduzme. Priču koju naratorka „vraća“ tetki Mej („To je i dalje tvoja priča, tetka Mej; to je bio tvoj lav“) UKL vraća svima nama, pokazujući na svega nekoliko stranica da književnost sebi može da priušti luksuz oplemenjivanja našeg sveta zanemarenom humanošću i zaboravljenom saosećajnošću.

Ovu prilično direktnu pouku, međutim, relativizuje i obogaćuje simbol jina i janga, čije je prisustvo u priči snažno: u izveštajnoj verziji događaja ipak postoje sumnjivi elementi (na samom početku, naratorka raspreda o tome da li je posredi bio ris ili planinski lav – niko tačno ne zna: Mej priču „štimume“ po svom nahodjenju), dok izmaštana verzija u sebi nosi iskru dublje spoznaje koja, zapravo, prevazilazi pitanje faktografije (što je u sjajnom saglasju sa uvodnom rečenicom *Leve ruke tame* i posmatranjem Istine kao stvari mašte). Crna ili bela pouka, stoga, ne postoji: taoizam i posledično UKL saopštavaju nam da ravnoteža (koju možemo proširiti na pojам istine) leži u nesavršenostima, varijacijama, faznim pomerajima, igri, jer, naposletku, iako ispričana u dve varijante, priča o starici i planinskom lavu ipak je samo jedna. Njena lepota leži u tome što može biti ispričana na bezbroj načina.